

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ – TÉZISEK

MOLNÁR TAMÁS

A *HALÁL* DOMÍNIUMA

(A *HALÁL* ASPEKTUSAI ADY ENDRE NOVELLÁIBAN)

Irodalomtudományi Doktori Iskola, vezetője: Dr. Kállay Géza, egyetemi tanár.

A XX. század első felének irodalma. A Nyugat és kora doktori program.

Programvezető: Dr. Tverdota György, egyetemi tanár.

A bizottság elnöke: Dr. Tverdota György DSc.

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Gintli Tibor PhD.

Dr. Hévízi Ottó DSc

Titkár: Dr. Kosztolánczy Tibor PhD.

Tagok: Dr. Angyalosi Gergely DSc.

Dr. Földes Györgyi PhD.

Dr. Bárdos László PhD.

Dr. Fráter Zoltán PhD.

Témavezető: Dr. Kenyeres Zoltán DSc.

BUDAPEST, 2012

Tézisek

Doktori disszertációm tárgya a halál azon aspektusainak vizsgálata, melyekkel Ady Endre novelláiban találkozhatunk. A kutatás módszere a motívumelemzés, megkíséreltem feltárni, hogy a személyiség feloldódásaként értelmezett halál milyen motívumok prózapoétikai közegében lehet adekvát válasz az Ady-líra (és így feltételezhetően az Ady-novellisztika) centrális problémájára, a „mi vagyok én?”-kérdésre. A kutatások során világossá vált, hogy a létre irányuló kérdés három alapvető motívummal áll kapcsolatban, ezek az *írás*, a *csók* és a *mítosz*. A „mi vagyok én?”-kérdés ennek a három motívumnak a közegében a következőképp alakul át: „ki vagyok én, ha írok”, „ki vagyok a szerelemben”, és „ki vagyok a mítosz világában”. A kérdésekre különböző válaszokat kínálnak Ady novellái, ezeket a válaszokat önálló esszék formájában kívántam felvillantani, vagyis dolgozatomban nem egy gondolatmenetet rögzít, hanem esszéfüzér formájában, egy palettán próbáltam meg ezeket a válaszokat elhelyezni. Dolgozatomban célkitűzésem, hogy értelmezze Ady Endre egy, a novelláit jellemző, a szakirodalomban többször idézett mondatát az 1910-ben megjelent *Így is történhetik* című novelláskötet előszavából: „... ahol már a Halál a birtokos úr”. Ennek a jellemzésnek és motívumnak az elemzéséhez fel kellett oldani a szigorú élet-halál dichotómiát, és az Ady-életmű e két kulcsfogalma között egy sokkal szofisztikáltabb, érzékenyebb, vibrálóbb motivikus kapcsolatrendszerrel kellett felvázolni. A dolgozat esszéi ennek a kapcsolatrendszernek lesznek az elemei.

Az első fejezet három rokon ihletésű novellának, a *Kovács Béla vallomásának*, a *Kocsikálváriának* és a *Levél egy Ilonának* című tárcának az értelmezése. A három írást a hősnő problematikája fűzi össze, vagyis a fentebb említett három motívum közül az *írás* és a

csók lesz adekvát szempont. Az életre vonatkozó kérdés alapkonfliktusa, hogy az irodalmi lét életnek nevezhető-e, illetve hogy az irodalmon kívüli lét megérdemli-e, hogy életnek hívjuk. A két probléma szembesítése az írás-teremtés azonosulásában a teremtő író és a teremtett hős(nő) között bontakozik ki. A három írásban a narrátor számára a teremtésetztétika és a szerző egójának összefüggései válnak *lét*-kérdéssé.

A következő fejezet egy nagyon sok problémát felvető tárca, a *Tíz Forint vőlegényének* részletes elemzése. Az előző, csokorba szedett elemzéssel ellentétben itt nem az írás, hanem az írás kudarca, a nem-írás válik létfontosságú kérdéssé, az alapmotívumok azonban ugyanazok maradnak: az *írás* és a *csók*. Paradox módon mindkét motívum hiányként jelenik meg, a tárca cselekménye annak a folyamatnak a megírása, ahogy a lényeges, fontos regény helyett egy napilap efemer létű novellája kerül a papirosra, csók pedig azért nem csattan el, mert a megírandó „valódi menyasszonyt”, egyfajta művészetideált aprópénzre, a napi megélhetés Tíz Forintjára váltja a narrátor-szerző. Az elemzés konklúziója két művészeteszmény, a (Jókai *Egy az Isten* című regényéből kibontott) romantikus, és a Baudelaire prózájából kiolvasható modern művészetideál konfliktusa lesz, a konfliktus pedig a totális dezillúzióvá, mindkét eszmény elvesztésévé laposodik. Megkíséreltem a tárcát tágabb kontextusba illeszteni, ehhez felhasználtam a már említett Jókai-regényt, a Faust-monda irodalmi adaptációit és az *Ezeregyéjszaka meséit*.

A harmadik fejezet a *mítosz* és a *csók* motívumaira összpontosít, az *Eszterkuthy Éva húga* c. novella vizsgálata során keresi a választ arra a kérdésre, hogy a nyolcéves gyermek, az írás narrátora az *én* keresésének milyen fázisait éli meg. A novella visszaemlékezéses elbeszélésmódjában három nő, három családtag csókhoz való viszonyából körvonalazódik három feminin archetípus, és mindhárom őstípus megközelítéséhez a Biblia a kulcs: az Ó- és Újszövetség motívumai segítenek meghatározni annak a három archetípusnak a jellemzőit, akikkel a narrátornak meg kell békülnie, végső soron pedig azonosulnia, az *énkeresés* során

rájuk kell találnia. A személyiség kontúrait vesztí, ám ebben a novellában ez nem tragikus, ellenkezőleg, harmonikus hangoltságot eredményez. Úgy tűnik, itt a mitikussal való azonosuláson alapuló *énfeloldás* eredménye valódi élet lesz – az álomban. A novella szöveggörnyezetét a *Szentírás*on kívül az Ady-líra szinkron vizsgálatával kíséreltem meg feltárni, és a *Szeretném, ha szeretnének* kötet *A Hágár oltára* ciklusában találtam komparatív elemzésre alkalmas szempontokat.

A negyedik fejezet Ady Endre valószínűleg legismertebb szépprózai alkotásával, a *Mihályi Rozália csókjával* foglalkozik. Itt is a csók és a mítosz lesz központi, szövegszervező motívum, de a „ki vagyok én”-kérdés körüljárása után levonható konklúzió más lesz, mint az *Eszterkuthy Éva húgában*. A feminin ösképet ennek a szövegnek az esetében elsősorban nem bibliai kontextusban kell keresnünk, hanem az Ady-líra egyik toposzában, az ún. „Első Asszonyban”. Az énkeresés itt közvetett eszközökkel történik, a *csók* által, és épp a csók lesz az, ami az egót kimozdítja önazonossága megkérdőjelezhetetlen hitéből, ami egy végtelen mitikus háló üzenetközvetítőjévé változtatja. A megkérdőjelezett identitás a modernitás egy Rimbaud által megfogalmazott, ellentmondásosnak tűnő mottójával lesz megmagyarázható: „Az Én – a Másik”. A mítosz végtelen labirintusában az Első Asszony utáni nyomozásnak (és az *énkeresésnek*) épp a végtelenség felismerése lesz kényszerű lezárása. A Mihályi Rozália utáni kutatás természetesen ebben az esetben is egy tágabb horizontú szöveggörnyezet felvázolásával történik, részben Florimond Hervé, Henrik Meilhac és Albert Millaud operettjének, a *Nebáncsvirágnak* librettójára, részben *Az Illés szekerén* kötet egyik ciklusára, a *Halálvirág, a Csókra* támaszkodtam.

Az utolsó fejezet lehangsúlyosabb motívuma a *mítosz*, mégpedig a nietzschei közvetítéssel irodalmi toposzá vált Dionüszosz-mítosz lesz, és ezt a motívumot két novella, *A Tilala-tó titka* és *A Pokol-játék* elemzésével próbálom exponálni. Az adekvát, ám baljóslatú élet a dionüszoszi extázisban (a kitalált, mégis a valós élet szimbólumává váló Tilala-tó,

illetve a megelevenedett gyermekkori emlék, a falusi iskolában eljátszott pokol extázisa) mutatja meg önnön realitását. A halál mindkét esetben a dionüszoszi állapotban feltárulkozó élet utáni továbbélés lesz abban a létben, ahol az érzékek és a zene orgiasztikus élménye helyett a látvány és képiség lesz domináns, és ahol a *principium individuationis* határozza meg a személyiség identitását.